

A falusi bíró választásának módja

Az önkormányzati választások táján néha szóba kerülnek a korábbi idők eljárási szabályai, érdekes esetei. A visszaemlékezések azonban már a II. világháborút megelőző korszakra sem terjednek ki. Az 1848-nál korábbi eseményekről pedig sárguló, porosodó iratokból értesülünk. Pedig 1848 nem csak egész történelmünkben, hanem azon belül közigazgatásunkban, választási rendszerünkben is határkőnek számít. Azt megelőzően, a XIX. század első felében alapvetően a kései feudalizmus viszonyai határozták meg országunk életét. A feudalizmusban pedig sokféle jogállású településsel, szervezettel, személlyel lehetett találkozni.

Az 1836. évi XX. törvénycikk csak a községek között megkülönböztette a jobbágyközséget, a mezővárost és a nemesi községet. Az is előfordult, hogy egy településen belül az ott lakók eltérő jogállása miatt 2-3, esetleg több község is működött.

Mária Terézia 1767-es úrbéri pátensében már rendelkezett a községek szervezetéről, a falú élén álló **bíró**, a mellette tevékenykedő **esküdtek** és az írásbeli, alapvető jogi feladatokat ellátó **jegyző** megválasztásáról. Kicsit részletesebb szabályokat tartalmazott „a községek belső igazgatásáról” szóló 1836. évi IX. törvénycikk.

Az említett három községtípus közül a jogélet, az igazgatás, a vezetők megválasztása szempontjából a nemesi község a legérdekesebb. Hiszen a községek közül ez, a zömében kismesek által lakott település a legérdekesebb. A nemesi községek szervezetüket, működésüket, azon belül a bíróválasztás eljárását, a tisztség átadását, a számadás rendjét, a beiktatás gyakorlatát hosszabb időszak alatt maguk alakították ki, tehát elsősorban a szokásrend által volt meghatározott. Igaz befolyásolta a vármegye, azon túl az uralkodó akarata és a törvényhozás is.

A régiókba tartozó Veszprém megyei Kővágóórs **nemesi közössége** 1848 előtti iratanyagának áttanulmányozása során láthattam, hogy a szabályok és szokások miként érvényesültek. Kővágóórsön két nemesi közösség, közbirtokosság hozta létre a maga szervezeti rendszerét, és látta el jórészt külön-külön, esetenként együtt az igazgatás, a jogszolgáltatás és a gazdálkodás feladatait.

Az **evangélikus** és **katolikus nemesi közbirtokosság** mondhatni községi szervezetként működött. Mivel az előbbinek iratai maradtak fenn, a bíróválasztás elsősorban jegyzőkönyvekben megörökített főbb mozzanatait ezek alapján ismertetem.

A Kővágóórsi Evangélikus Nemesi Közbirtokosság első emberének a **törvénybíró** számított. (Más településeken legtöbbször a törvénybíró a bíró utáni második ember volt.) Megválasztására az **esküdtek** vagyis az **előljárók** közül került sor. A törvénybíróon kívül ugyanis általában 12 esküdt látta el a közösség ügyeinek igazgatásával kapcsolatos feladatokat.

A törvénybíró választása „szokott mód szerint dobszó veretés után” **községi gyűlésen**, másképp **általános gyűlésen** (amit néha **községi gyűlésnek** vagy **községi**

gyűlésnek neveztek) került sor, hol a közösség valamennyi nemesi jogállású tagja részt vehetett. Megjelentek az **agilisek** is, kik nemes anyától született, de nem nemes apától származó félnemesek voltak, kik anyjuk vagy feleségük jussán nemesi jószágot bírtak. Rendszerint, különösen a XVIII. század végén, a XIX. század első harmadában ketten közülük az előjáróságba is bejutottak, illetve kisebb tisztségre körükből is választottak.

A megjelentek számát a jegyzőkönyvek nem rögzítették. Ám esetenként a jegyzőkönyvet a jelenlévők is aláírták. Ebből arra következtethetünk, hogy a megjelent nemesek és agilisek száma a néhány tucat és a mintegy száz fő között mozgott. Időnként elég kevesen lehettek, mert esetenként egy forint büntetéssel fenyegették a távol maradókat.

Az időpont november 1-je, Mindenszentek napja. Amennyiben valamilyen okból teljes körűen nem történt meg a számadás, a bírói hivatal átadása, a különböző tisztségekre választás vagy az eskü letétele, úgy november, december, legkésőbb január hónapban újabb gyűlés(ek)re került sor.

A jegyzőkönyvek a közgyűlés helyszínét sem mindig rögzítették. Az viszont feltűnő, hogy az 1830-40-es években erre a leköszönő törvénybíró házában került sor. Ezért is hozott 1844-ben az evangélikus és katolikus nemesi közbirtokosság a közönséges (azaz együttes) ülésén olyan végzést, hogy a helység népességének számához arányos **faluházat** kell építeni. Az addigi összejövetelek színhelye, a törvénybíró lakhelye ugyanis nem képes a gyűlés valamennyi tagját befogadni, és a törvénybíróknak is kellemetlenséget okoz. Az építendő faluház helyéül a hajdani faluházat jelölték meg. Tehát korábban már ilyen létezett, ott ülészttek. Döntés az építkezésről ugyan 1845-ben is született, de még 1860-ban is a bíró házában tartották a tanács ülést.

Az 1839. november 1-jei dobszóval tett jeladás utáni közönséges gyűlés szép példája a törvénybíró megválasztásának. A jegyzőkönyv szerint „számosan egybegyűlekeztek” a leköszönő törvénybíró, Nemes Hegyi Ferenc házában. A törvénybíró, miután köszönetét fejezte ki a bizalomért, hivatalát letette. Az előjáróság és az egész közösség marasztalni kívánta, de ezt elhárította. (Általános gyakorlat volt, hogy a tisztséget csak egy évig töltötték be.) Aztán javaslatot tett négy, név szerint megjelölt személyre, hogy közülük válasszák meg az új törvénybírót, kinek hivatala „bevett szokás szerint” ezen a napon kezdődött. Nehogy valakinek kifogása legyen, „minden jelenlévők fejenként kérdeztettek ki”, azaz egyenként, nyilvánosan szavaztak. A tisztséget Nemes Buzás Ferenc nyerte el, aki „annak rendje s módja szerint fel is hiteleztetett”, azaz felesküdt.

A leköszönő törvénybíró általában nem négy, hanem három jelöltet nevezett meg az őt követő tisztségre. Így történt 1841-ben N. Buzás Ferenc részéről. Ezúttal azonban nem egyenként szavaztak, hanem eszes Nemes Duchon Józsefet „közfelkiáltás útján” választották meg. Ugyanígy, „egyhangúlag” 1841. november 1-jén Nemes Kelemen Mihályt.

A törvénybírói tisztség sok időtöltéssel, kötelezettséggel járt, ezért nem mindenki vállalta szívesen. Így az 1832. november 1-jén megválasztott Nemes Gombos Mihály sem, aki a közönséges gyűlésen meg sem jelent, bár tudott róla. Vele kapcsolatban

olyan végzés született, hogy a megjelenés elmulasztásáért zálogot tartozik adni, és amennyiben a „törvénybíroságot föl vállalni vonakodnék”, régi szokás szerint meg kell büntetni, annyiszor 4 forinttal, amennyiszer az megveendő rajta (behajtható tőle).

A leköszönő törvénybíró a bevételekkel és kiadásokkal is elszámolt. Erre sokszor a november 1-jei választást követően került sor. Így 1841. november 16-án a dobszó utáni közönséges gyűlésen N. Duchon József a kasszában maradt summát „a jelenvoltak szemek láttára” az új törvénybíró kezeihez minden hiányosság nélkül leszámolta. Ugyanekkor a közösséget illető és egyéb, a **helység ládájában** (másképp **falu ládája**) található iratokat is hiánytalanul, épségben átvette az új tisztségviselő. A régít pedig a „további számadás és felelet terhe alól” feloldozták.

A fontos iratokat és a közösség pénzét tartalmazó láda, továbbá a láda kulcsának átvétele szerves része volt a beiktatásnak. Ezt bizonyítják az 1834. végén, 1835. elején történtek.

1834. novemberében a közbirtokos nemesek között „némely meg nem értés, néminemű zavar” történt a számadás körül. Emiatt a **közbirtokosság ládája kulcsát** nem az új bíró, hanem Nemes Bárány András vette magához. A vita lezárásaként az 1835. január 6-i közgyűlésen megerősítették az új elöljárókat és az új bírót, Nemes Mezriczky Istvánt. A ládát elhozták a régi bírótól, így azt, és annak kulcsát az új törvénybíró magához vette, és saját házában tartotta.

1835. január 6-án a közgyűlés rendszabályokat alkotott, melyekből kiderül, hogy a törvénybíró novemberi számadásánál mi minden hibádzott. Így többek közt a Nagyasszony napi (augusztus 15.) vásár befolyó jövedelmének nem teljes összegét könyvelte el, aztán 4 forint taxát zsebre tett. Volt amit megtérítettek vele, volt amit állítólagos kiadásaira tekintettel elengedtek. Ez az egyedi eset is bizonyítja, hogy a pénzügyek, a bevételek kezelése, a kiadások megalapozottsága, a dokumentálás, a számadás a törvénybíró tevékenységének kényes részét képezte.

A bíróválasztás és a kapcsolódó eljárások legtöbbször nehezen rekonstruálhatók. Azonban a községi bíró megválasztásának több elemében fellelhetők napjaink önkormányzatiságának, a helyi választásnak történeti előzményei.

Gelencsér József

Képmelléklet: Falusi jegyző, bíró és elöljáróság a XIX. század közepén